

Sav#s pažinimas, savimon# ir objektyvacija

Jonkus, Dalius

Sav#s pažinimas, savimon# ir objektyvacija

Problemos, vol. 100, 2021

Vilniaus Universitetas, Lituania

Disponible en: <https://www.redalyc.org/articulo.oa?id=694573984014>

DOI: <https://doi.org/10.15388/Problemos.100.15>

Esta obra está bajo una Licencia Creative Commons Atribución 4.0 Internacional.

Savęs pažinimas, savimonė ir objektyvacija

Dalius Jonkus
Vytauto Didžiojo universitetas

Problemos, vol. 100, 2021

Vilniaus Universitetas, Lithuania

DOI: <https://doi.org/10.15388/Problemos.100.15>

Redalyc: <https://www.redalyc.org/articulo.oa?id=694573984014>

Pristatome Vosyliaus Sezemano rusiško rankraščio, saugomo Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriuje, vertimą. Užrašytas nedideliame bloknote, kuris pagamintas 1954 metais trečiame kvartale Krasnokamske. Tad galima manyti, kad rankraštis rašytas 1955 metais, dar iki grįžtant iš lagerio Taišete į Lietuvą. Rašyta rašalu ir kai kur pieštuku. Tekste analizuojama sąmonė, savimonė ir pasąmonė. Aptariamas sąmonės įkūnytumas, sąmonės emocionalumas, empatija ir intencionalus sąryšis su aplinkiniu pasauliu bei kitomis gyvomis būtybėmis. Sezemanas pažymi, kad pagrindinis sąmonės bruožas yra atvirumas ir gebėjimas praktiškai formuoti supratingą santykį su savimi, aplinka ir kitais. Laužtiniuose skliaustuose skaitytojų patogumui įterpti skyrelių pavadinimai yra vertėjo.

Versta iš:

VU bibliotekos Rankraščių skyriuje

Vosyliaus Sezemano fonde saugomo rankraščio

F122-102 „Самопознание, самосознание и объективация“

[Subjektiškumas ir objektiškumas]

Žmogiška sąmonė, kuriai būdingas dinamiškas judrumas ir gebėjimas vystytis, gilintis ir plėstis, pasižymi didesniu arba mažesniu savimonės momentu, iš kurio vėliau išauga savęs pažinimas tikrąja šio žodžio prasme. Savimonė potencialiai arba aktualiai lydi bet kokią išgyvenimo, pažinimo ir sąmoningo veiksmo aktą. – Tai pasireiškia jau tuo, kad mano kūnas, nors jis iš materialiosios (objektiškos) pusės yra toks pats kūnas kaip visi kiti materialūs kūnai, bet tuo pačiu metu radikaliai skiriasi nuo jų, nes tai yra mano kūnas. Visi tie poveikiai, kuriuos jis patiria iš išorės, ir tie procesai, kurie vyksta jame (tokie kaip jo organų funkcionavimas), yra išgyvenami ir įsisąmoninami kaip mano jutimai, suvokimai, jausmai – visur pirmajame plane arba fone dalyvauja savijautos momentas. Ir netgi visiškos savimaršos momentais, visiško sąmonės pasinėrimo į objektą ar veiksmą metu išlieka galimybė arba gebėjimas išnirti į paviršių, sugrąžinti sąmonę į įprastą būdravimo sąmonę (galinčią persijungti), taip pat prisiminimas apie tai, kad tai mano vaizdiniai, mintys ir išgyvenimai.

Visuose sąmonės turinio ir būsenos pakitimuose yra išsaugoma asmenybės (Aš) vienovė. (Omenyje turima tik sąmonė su jos nustatytomis ribomis, o ne jos podėlyje esanti pasąmonė ar gelminė sąmonė.) Šioje savimonėje (savijautoje) nėra subjekto ir objekto atskirties, ji ikirefleksyvi, tačiau ji yra savęs pažinimo sąlyga. Kitu atveju savęs pažinimas būtų neatskiriamas nuo pažinimo [neįsk.] Apie tai, kad subjektyvumas [neįsk.], visa tai, kas mano, susiję su „mano“ kūnu, mokslškai yra pažįstama tik objektyvia forma, liudija šios aplinkybės:

1) Gamtamoksliu požiūriu mano kūnas ir jo gyvenimas (gimimas, vystymasis, funkcionali pusiausvyra, senėjimas, mirtis) yra suvokiamas ir tyrinėjamas kaip bet kuris kitas (ne mano) kūnas. Fizinius ir cheminius dėsningumus lemia erdvės-laiko ir masės-energijos (judančios materijos) momentai. Subjektiškumo čia nėra arba jei jis ir dalyvauja paslėpta nepažinia forma (galioje, energijoje) – tai ji apibrėžia žinomi kiekybiniai santykiai su konkrečiais koeficientais ir laiko, erdvės, masės momentais. Apie tai būtų atskiras pokalbis. Bet kuriuo atveju šiuolaikinis gamtamokslis iš šių sąvokų pašalina visas „antropomorfinės“ reikšmes. O kartu su antropomorfizmu be išimties yra išmetamas ir bet koks subjektyvumas.

2) Subjektiškumo ypatumus tyrinėja psichologija. Subjektyvumas arba subjektiškumo specifiskumas yra susijęs su psichikos sritimi. Juslinio patyrimo duomenys čia yra ne pasaulio objektų savybės, bet mano, jie patiriami kaip konkretaus subjekto jutimai. Šie duomenys pasižymi dvilypumu: subjektinė ir objektinė pusė, jų santykis su išgyvenančiu subjektu ir santykis su objektiškuoju pasauliu ir jo sąryšiais.

[Objektyvizmas ir savistabos reikšmės paneigimas psichologijoje]

Iš čia kyla esminis psichologijos ir fiziologijos paralelizmas: kiekvieną psichinį išgyvenimą atitinka žinomi procesai centrinėje nervų sistemoje. Bet konkrečiai jis gali pasireikšti paprasčiausiems jusliniams duomenims (jutimams, vaizdiniais) ir jų asociacijoms. Psichofiziologija: dirginimo ryšys su sužadinimu ir jutimu (intensyvumas, slenksčiai ir kita); psichofizinis paralelizmas. Skirtingos jo interpretacijos. Metafizika: Spinoza, Fechneris; pozityvistinės konvencijos. Du aspektai susiję su santykiu, kuris nusistovi tarp juslinių duomenų: objektai ir mano kūnas (subjektas) arba objektas su kitais objektais. Arba dvi kalbos: fizikalistinė (fiziniai-cheminiai procesai) ir jutimų bei jų erdvinių-laikiškų struktūrų kalba (Karnapas). Bet pozityvistinėje interpretacijoje svarbiausia reikšmė teikiama materialistiniam (fizikiniam-cheminiam) aspektui. Neegzistuoja visuminis ir visiškas paralelizmas. Ne kiekvieną fizinį reiškinį atitinka psichinis, bet tik labai konkrečius (nervų sistemos, smegenų centro procesus). Pažymėtina, kad priežastinio ryšio (kauzalinės vienovės) visiška realizacija būdinga tik fizinei būčiai. Fizinė būtis atsispindi psichinėje tik dalinai ir, be to, su tarpais, pertrūkiais. Psichika šia prasme yra ne fenomenas, bet epifenomenas, kuris yra priklausomas nuo fizikinio-cheminio pagrindo. Ji nesavarankiška.

Yra neigiama fizinių ir psichinių reiškinių tarpusavio sąveika. Iš to kyla sunkumų paaiškinti prasminių santykių sąryšius su fizinėmis priežastimis. (Fiziškai materialaus ir jusliškai fenomenalaus aspektų nevienodumas ir kokybinis skirtingumas.) Pirmasis pasireiškia kaip konstrukcija, kuri juslinių duomenų kokybinę įvairovę redukuoja į kiekybiškai apibrėžtus kai kurių pagrindinių elementų dėsningumus (juslinio pasaulio momentai: erdvė, laikas, materija, energija). Antrasis apsiriboja sisteminiu juslinių duomenų ir jų pasireiškimo sutvarkymu (erdvės ir laiko struktūros). Bet ir psichinius išgyvenimus toks požiūris traktuoja kaip duotybes, kaip subjektui priešingus objektyvius faktus. Visiškas subjekto ir subjektyvumo eliminavimas pasireiškia tuo, kad jis suprantamas kaip antrinė konstrukcija ir kad todėl moksliniu požiūriu negalima sakyti „aš mąstau tai ir tai“, galima tik nurodyti, kad yra tokia mintis (vaizdinys, suvokimas, jautimas ir pan.), kuri susieta su tokiu kūnu, tokiu laiku ir įvyksta tokioje vietoje. Savistaba visada susieta su didesne ar mažesne aiškiai išreikšta mūsų išgyvenimų objektyvacija taip, lyg mes juos stebėtume iš šalies, lyg stebimasis ir stebintysis būtų skirtingi. Egzistuoja tam tikras skirtumas, nes savistaba visada prasišlenkia su paties akto atlikimo dabartimi, ji nukreipta į praeitį, į jau nutolusį ir atsiskyrusį nuo dabarties arba tiesiogiai su ja susiliejančią ir jame prasitęsiančią momentą (žr. Kantas: savistaba negalima taip pat, kaip ir akis negali pamatyti pati savęs, toks yra radikalus imanentinio objektyvizmo požiūris). Šiuo objektyvistiniu požiūriu, neigiančiu savistabą arba siekiančiu sumažinti jos reikšmę ir moksliniame žinojime vaidinamą vaidmenį iki minimumo, remiasi ir vadinamasis biheiviorizmas. Jis teigia, kad objektyvi (mokslinė) psichologija, gyvūnų psichologija, kurių vidinis gyvenimas mums apskritai neprieinamas, taip pat žmoniškų būtybių psichologija, socialinė psichologija, masių, vaikų, silpnapročių psichologija, ten, kur savistaba yra netikslė ir žodžiais neišreiškiamą, turi būti tyrinėjami ir objektu laikomi ne dvasiniai išgyvenimai, bet jų įvairiausiais veiksmais pasireiškiantis elgesys, jų reakcija į vienas ar kitas konkrečias situacijas, kuri atsiskleidžia konkrečiais judesiais, poelgiais, gestais, mimika, kvėpavimo, kraujospūdžio pakitimu ir panašiais išoriniais, jusliškai suvokiamais reiškiniais. Taip gaunamas jau tikslesnis atitikimas tarp smegenų procesų ir išorinių išraiškų judesiais, garsais ir t. t. Bet ir čia kyla klausimas: ar gali biheiviorizmas tikrai apsieiti be savistabos duomenų, be skaitymosi su subjektiškumo plotme ir jos duotimis, kurios sąlygoja viską, kas turi prasminę reikšmę.

[Objektyvizmas logikoje ir kalbinė psichikos simbolizacija]

Bet ypač aiškiai šis objektyvistinis požiūris atsiskleidžia moksliniame mąstymo pažinime – logikoje. 1) Visa mąstymo struktūra yra fiksuojama loginėmis sąvokų, sprendinių ir samprotavimų formomis. Visos mokslinės teorijos ir sąvokos turi tenkinti vienareikšmio apibrėžtumo reikalavimus, kuriuos nustato loginiai dėsniai. Mintis čia suobjektinta vienareikšmiame sąvokos, sprendimo, samprotavimo turinyje. Mąstymui būdingas griežtas atskirtumas, diskretiškumas,

statiškumas. 2) Mąstymo objektyvacija žodyje, kalboje, jusliškuose ženkluose. Žodžio reikšmingumas fiksuojant minties tikslumą ir aiškumą. Tuo remiasi logikos kaip mąstymo sintaksės supratimas. Mąstymo neatskiriamumas nuo kalbos struktūrų (Karnapas ir kiti). Žodžiu, kalba fiksuojamos bendrybės (objektų, reiškinių rūšys, giminės) ir jų bendri ryšiai. Iš esmės ir objektiškas apibendrinimas suvedamas į ryšius pasiekiant net paprasčiausius kategorijų elementus. (Abstrakcija, analizė ir sintezė.) Mąstymo ir visos psichikos objektyvacija yra kartu ir simbolizacija. Ši simbolizacija pasižymi dviguba prasme. Pirma, simbolizacija apima bet koki žinojimą, ar tai būtų išorinio juslinio pasaulio pažinimas, ar psichinės, dvasinės būties pažinimas. Visur žinojime (mąstyme), kad ir koks būtų jo turinys, iš konkrečios reiškinių sampynos iš konkrečios tikrovės vienovės yra išskiriama bendrybė ir ji supriešinama su atskiryste, kuri fiksuojama vaizdiniais, o po to žodžiais-simboliais. Bet ir patys vaizdiniai jau tampa simboliais, nes jie pažymi bendrybę. Tai natūralūs simboliai, nes jie, skirtingai nuo sutartinių arba dirbtinių simbolių, tokių kaip signaliniai žodžiai ir visokiausi ženklai, yra tiesiogiai susieti su paties objekto (jusline) prigimtimi. Šie sutartiniai (konvenciniai) ženklai yra būtini ten, kur pats objektas yra nejuslinis ir negali būti *tiesiogiai* reprezentuotas akivaizdžiais vaizdiniais. Tai vienodai galioja tiek fiziniam, tiek psichiniam pasauliui. – Bet psichikos ir dvasiškumo simboliškumas yra didele dalimi dar gilesnis ta prasme, kad jis remiasi išorinio juslinio pasaulio simbolika ir ją numato kaip savo prielaidą. Šis psichikos simboliškumo sudėtingumas yra nulemtas to, kad sąmonė ir kartu pažinimas yra pirmiausia nukreipti į išorinį pasaulį ir tik po to į vidinį žmogaus pasaulį. Tai nereiškia, kad pirmiausia yra suvokiami tik išoriniai, jusliniai reiškiniai visiškai neįsisąmoninant vidinių (paties subjektyvumo). Tai tik reiškia, kad sąmonės intencija yra nukreipta į išorinį pasaulį, jis yra sąmonės dėmesio centras. Subjektyvumas (vidinė subjekto būseną) yra įsisąmoninamas tik pakeliui, kaip kažkas, kas lydi išorinės būties pažinimą ir kartu emocionaliai jį nuspalvinantis. Ir tik *refleksijos* akte sąmonės intencija atsigręžia į subjektyvumą taip, kad šis patenka į jos dėmesio lauką. (Scholastų *Intentio recta* u *intentio obliqua*). Refleksijoje vidiniai išgyvenimai (subjektyvioji sąmonės turinio pusė) *objektyvuoja*si, t. y. tampa subjektui priešingu objektu. Šia prasme jie susvetimėja (išgyvenimai atitrūksta nuo subjekto sąmonės). Tai reiškia, kad vidujybė, subjektyvumas kartu yra projektuojamas į išorinės būties plotmę, yra suprantamas kaip jos analogija. Tai liudija pati kalba, visi tie žodžiai ir posakiai, kurie apibūdina psichinius reiškinius, dvasinius išgyvenimus. Didesnė jų dalis yra metaforos, t. y. tie žodžiai ir posakiai pirmiausia yra susiję su jusliškais (išoriniais) reiškiniais ir tik po to perkeltine prasme jie pritaikomi psichiniams ir dvasiniams reiškiniams. Įvairios psichinio gyvenimo pusės, gebėjimai yra nagrinėjami pagal analogiją su savarankiškai egzistuojančiais atskirais daiktais. Dvasinio pobūdžio santykiai ir ryšiai (mąstymas, emocijos, jausmai) yra priskiriami erdviniams ir laikiškiems jusliškų daiktų ir reiškinių sąryšiams arba yra fiksuojami jais remiantis kaip analogiški (priešdėliai, linksniai). Taip pat ir psichiniai procesai, pasikeitimai, judesiai yra apibūdinami

pagal analogiją su erdviškai laikiškais procesais, pasikeitimais, judesiais. (Loginiai sąryšiai ir santykiai: sąvoka, išvada, pagrindas, priešingybė ir t. t.). Ši psichikos, dvasiškumo objektyvacija yra jos pavertimas jusline forma (vaizdiniais). Pažįsta ir formuoja ne tik mokslinis pažinimas, bet ir meninis vaizdavimas, meninis suvokimas. Poetas, menininkas savo meniniais vaizdiniais žiūrovui, skaitytojui suteikia galimybę suvokti, išsiaiškinti pačiam sau, ką jis išgyveno, neaiškiai nujautė, bet iki galo neįsisąmonino. Pats jausmas įgyja konkretų reikšmingumą, prasmę būtent tada, kai jam atrandama tinkama jausminė išraiška, kai jam suteikiama jo prigimtį atitinkanti išraiška. Tai yra meninė metaforos, palyginimo ir kitų poetinių priemonių reikšmė. Dvasingumas tarsi įgyja savo galią ir veiksmingumą jusliškai įsikūnydamas. (Netgi logikos srityje sąryšiai egzistuoja ir veikia analogiškai erdviniams-laikiškiems santykiams: pagrindas ir pasekmė, subordinacija ir kosubordinacija, apimtis ir turinys ir kt. – šių santykių abreviatūra, sutraukta forma arba schema). Nekalbant jau apie visą vaizdinių, prisiminimų ir įsivaizdavimų lauką, kuris visas remiasi suvokimo duomenimis. Išimtį sudaro tos sąvokos ir vaizdiniai, kurie nurodo žmogaus konkrečius fizinius veiksmus kaip santykyje su aplinkine gamta, taip ir socialinėje sferoje. Gali dar būti kai kurios sąvokos, išreiškiančios bendrą žmogaus santykį su pasauliu arba sąryšį su šiuo santykiu ir su jo veiksmis. Ne simbolinės yra visos pirminių jutimų sąvokos, kai kurios pagrindinių jautimų, emocijų sąvokos, taip pat pagrindinių teigiamų ir neigiamų žmogiškų išgyvenimų sąvokos. (Bet tai reiktų dar patikslinti.) Visgi šių santykių tolesnis plėtojimas, patikslinimas ir diferenciacija jau pasižymi simboliu (metaforiniu) charakteriu. Tokiu būdu visas pasaulio paveikslas, kuris formuojasi žmogaus galvoje, yra kiaurai persmelktas simbolių. Meno srityje tai visų pirma natūrali simbolizacija, kuri remiasi metaforomis, palyginimais, analogijomis. Praktiniame gyvenime (pavyzdžiui, ekonomikos, finansų srityje) ši simbolizacija yra abstrakcijos, naujų sąvokų apibendrinimo rezultatas. Pažymėtina, kad būtent tai, kas yra ypač subjektyvu – jausmai, nuotaikos, emocijos atsiskleidžia, vystosi, diferencijuojasi ir yra įsisąmoninami per objektyvaciją ir simbolizaciją. Viena tiesioginė objektyvacija (nevalinga) veiksmuose, išraiškose; kita netiesioginė reflektuojant žodinius, garsinius ir vizualinius simbolius. Be šių dviejų objektyvacijos ir simbolizacijos būdų jausmai yra kažkas neapibrėžta [neįsk.]. Tokiu būdu tarp objektyvios ir subjektyvios būties pusių nėra tokio paralelizmo, kai jos keičiasi ir vystosi visiškai atitinkamos viena kitą, nes kiekviena iš pusių lieka savarankiška ir atskirta nuo kitos. Čia pasireiškia ypatingas abiejų pusių tarpusavio susisaistymas. Visi anksčiau išvardyti duomenys liudija apie tai, kad vidinis subjektyvaus prado (psichiškumo, dvasiškumo) vystymasis galimas tik padedant ir dalyvaujant objektyvacijai, simbolizacijai (tiesiogiai realiai arba netiesiogiai idealiai, žodyje-sąvokoje, jusliniuose vaizdiniuose). Bet tai tik viena subjektyvumo ir objektyvumo tarpusavio santykių pusė. Subjektyvumas ne tik remiasi savo būtimi į objektyvumą, bet ir iš savo pusės yra didele dalimi objektyvumo pagrindas ir būtina jo vidinės dinamikos sąlyga. Toks subjektyvumas kaip objektyvumo sąlyga

pasireiškia įvairiuose santykiuose: pirmiausia, jei paimtume elementarią pažinimo materiją – jutimus, tai jiems būdinga tiek subjektyvi, tiek objektyvi pusė, kokybiškai skirtinguose jutimuose ir laikantis skirtingos sąmonės nuostatos dominuoja tai viena, tai kita pusė. Bet spalvos, garso, kvapo, skonio jutimų kokybinė pusė pasižymi subjektyviai individualiu charakteriu. Tiesiogiai jo intersubjektyvus charakteris negali būti įrodytas, t. y. kad du subjektai matydami tą patį objektą patiria kokybiškai tokius pačius spalvos, garso ir pan. jutimus. Tik netiesiogiai palyginant konkrečių išgyvenimų struktūras, į kurias patenka duoti jutimai, galima daugiau ar mažiau pažinti, ar skirtingi subjektai tam pačiam jutimui priskiria tą pačią vietą (reikšmę) struktūroje. Kitaip sakant, objektyvumo kriterijus intersubjektyvia prasme šiuo atveju yra praktinis – vienodas visų subjektų elgesys vienodoje situacijoje, tokiomis pačiomis sąlygomis.

[Intuityvi įžvalga kaip nesimbolinės būties momentas]

Šie pirminiai duomenys gaunami kaip mano asmeninių išgyvenimų intuityvios įžvalgos rezultatas. Ir tam, kas neturi atitinkamo jutiminio organo (suvokėjo-receptoriaus), niekaip nepaaiškinsi ir neperduosi, kas yra šis konkretus jutimas, kokia yra jo specifinė kokybė. Šiuo atžvilgiu pačios pirminės duotybės įvykyje (kas empiristiniam pozityvizmui yra pažinimo ir patirties pagrindas) glūdi būtinas ir nepanaikinas subjektyvumo momentas. Tuo pasireiškia tam tikras individualios sąmonės uždaramas, kurį sąlygoja jos sąryšis su individualiu kūnu. Tuo grindžiamas vienas iš svarbiausių subjektyviojo idealizmo ir jo radikalios formos – solipsizmo argumentų. Hume'o mokymas: Aš – subjektas kaip asmenybė, [neįsk.] gana pastovių ir pasikartojančių jutimų.

Šio ypatumo niekaip negalima išleisti iš akių, jei jis bus analizuojamas atsižvelgiant į jo konkretumą ir situatyvumą. Jis susijęs su manosios subjektyvybės aspektu, nes aš esu viso aplinkinio pasaulio centras. Ir tik šioje tiesioginėje intuityvioje jutimo kokybės duotyje glūdi besąlygiškos nesimbolinės būties momentas, nes ši specifinė kokybė niekada nėra duota atskirai, ji visada duota sąryšiuose ir santykiuose, kurie palieka joje savo žymę; jos izoliacija bus visada išskiriančio abstrahavimo rezultatas (aplinka, fonas, ankstesni įspūdžiai ir kt.). – Apskritai paprasta besąlygiška duotis (ir ten, kur ji yra lyg ir neabejotinas akivaizdumas) yra ne kažkas pirmapradiška, bet tam tikrų sąmonės įpročių (prisitaikymo) rezultatas, kuris sąmonę supaprastina ir suteikia jai tam tikrą indiferentiškumo pobūdį. *Mutatis mutandis* tą patį galime pasakyti ir apie suvokimus. Čia taip pat egzistuoja subjektyvioji pusė – suvokimas kaip konkretaus subjekto išgyvenimas – ir suvokimas kaip paties objekto aspektas. Kokybinė specifika pasireiškia subjekto pusėje, objektyvi pusė yra visada jau konkretaus patirtinio darbo rezultatas (papildomi ankstesnės patirties momentai) ir vaizdinio pajungimas suformuotai bendrai objekto schemai. Kasdienėje praktikoje dominuoja šis sulyginantis objektyvus aspektas (impresionizmas), kuris vis dėlto nepaneigia intersubjektyvaus reikšmingumo. Bet kuriuo atveju

suvokimas kaip subjektyvus išgyvenimas yra suvokimo kaip objektinio vaizdinio pagrindas. Pastarasis, viena vertus, pagrindžia suvokimų išgyvenimų patikslinimus, praturtinimus (objektyvacijos, fiksacijos), kita vertus, yra tam tikras jo apvalymas nuo subjektyvių emocinio pobūdžio momentų, jų eliminavimas spontaniškai ar planingai pasitelkiant abstrakciją. Kadangi asmeniškai nesuinteresuotas ir tiesiogiai praktinis mokslinis pažinimas yra nukreiptas pirmiausia savo pagrindine intencija į objektyvų objektinį vaizdinį, šis laikantis natūralios sąmonės nuostatos paprastai įgyja dominuojančią reikšmę ir uždengia savimi suvokimą-išgyvenimą, o ši aplinkybė turi įtakos iš suvokimų kildinamiems psichiniams dariniams (reprezentacijoms) – ar tai būtų atsiminimų vaizdiniai, ar vaizduotės vaizdiniai, tarp kurių, beje, nėra aiškos vienareikšmės ribos (ji yra kintanti ir reliatyvi). Kai psichologinis tyrinėjimas yra nukreipiamas į vaizdinius, o ne į patį objektą, kurį tie vaizdiniai reprezentuoja, tai visai natūralu, kad moksliniame pažinime dominuojant kontemplančią-objektyvuojančią nuostatai (prieigai) tiriamuoju objektu yra laikomas visų pirma objektinis (objektyvacijos kuriamas ir fiksuojamas) vaizdinys, o ne pirminis vaizdinys-išgyvenimas, kuris yra laikomas suvokimo išgyvenimo pėdsaku.

Objektyvusis-objektinis vaizdinio aspektas paimtas atskirai, kai jis atplėšiamas nuo išgyvenimų subjektyvaus aspekto, tampa nelegalia vaizdinių substancializacija arba sudaiktinimu. Vaizdiniai tada suprantami pagal analogiją su materialiais daiktais. Psichiniai daiktai pasižymi tam tikru pastovumu, savarankiškumu ir jie gali užmegzti įvairius sąryšius (asociacijas) ir vėl išsiskirti, panerti į nesąmoningumą (užmarštį) ir vėl pakilti į sąmonės sferą. Žr. Herbartą mokymą apie vaizdinius; ši koncepcija išlieka ir užslėpta forma pasireiškia net ir dabartinėse teorijose. – Čia vaizdinių ryšys yra antrinis, nebūtinai ir yra ignoruojamas santykis su asmenybe, su „Aš“, arba bent jau su juo nesiskaitoma. Kai tik psichologo dėmesys nukreipiamas į vaizdinį-išgyvenimą, tai tuoj pat išaiškėja atomistinio požiūrio į psichinius reiškinius neteisingumas. Tampa aišku, kodėl sąmoningas gyvenimas turi būti suprantamas kaip sąmonės srautas, kuriame kiekvienas momentas ir elementas yra apibrėžiamas per santykius su kitais momentais ir pirmiausia per santykį su subjekto asmenybe. Kartu pasireiškia ir svarbiausia emocinės psichikos pusės reikšmė. Tai ne tik jausminis emocinis vaizdinių ir minčių nuspalvinimas, bet ir galingas dinaminis faktorius. Tęsiant toliau: sąmonės ryšys su pasąmone, su instinktais, su potraukiais ir pan. (skirtinguose sąmonės lygmenyse ir formose).

[Pagrindinių sąmonės tendencijų pažinimas ir paslėptas nuotaikų intencionalumas]

Kiekvienas atskiras konkrečiai-objektiškai nukreiptas mąstymo procesas apima veikiantį, funkcionuojantį mąstymo (sąmonės) lauką, kuris neturi apibrėžtų ribų. Jo neriboja tiesioginė sąmonės duotis. Jis išeina už sąmonės ribų ir nugrimzta į pasąmonę. Tai, kas tokiu atveju yra mobilizuojama, tampa veiksminga, lieka didele dalimi paslėpta

(skatinantys, motyvuojantys momentai) ir netgi pasitelkiant refleksyvią analizę jie gali būti atskleisti ir įsisąmoninti tik dalinai. Šių giluminių pagrindinių tendencijų rezultatai dalinai pasireiškia atskirais intuityvaus pobūdžio pliūpsniais, dalinai kaip su tais pliūpsniais susiję vienokie ar kitokie minties nuokrypiai ir kartu kaip vidiniai pristabdymai, pasipriešinimai. (Teigiami ir neigiami momentai.) Tiksliai visos šios subjektyvios stichijos charakteristika, kuri tiesiogiai atskleistų jos būties specifiką, yra neįmanoma. Bet koks fiksavimas ir formulavimas žodžiais ar sąvokomis yra objektyvacija, kuri suteikia šiai stichijai tam tikrą apribojantį ir todėl neadekvatų apibrėžtumą ir kartu suartina ją su objektiškai jusline būtimi. (Išsakyta mintis yra melas.) Galimos tik iš jusliškai materialios būties paimtos analogijos, kurios yra netobulos ir tik dalinai perduodančios tai, į ką nukreipta yra intencija. Todėl jos turi būti naudojamos su didele atsarga, nes nekritiškas santykis gali lengvai pagimdyti melagingą supratimą apie šitos subjektyvios stichijos sferos prigimtį. Bet ši aplinkybė niekaip nepateisina to ultrapozityvistinio požiūrio taško, pasak kurio, viskas, ko negalima tiksliai fiksuoti ir išmatuoti, mokslo požiūriu neegzistuoja ir yra už mokslinio pažinimo ribų. Ši būties sfera yra tikslaus objektiškojo pažinimo paribyje ir peržengia jo ribas, bet visgi netiesiogiai šią sferą atspindi ir objektiškojo (objektyvuoto) pažinimo rezultatai. Jos pašalinimas iš mokslinių interesų lauko neleistinas, nes mokslinis pažinimas ir mąstymas yra tam tikru būdu priklausomas nuo šios subjektyvumo sferos, ypač kai yra aktualizuojamas. Ši priklausomybė taikant atitinkamus metodus gali būti aptinkama aplinkiniais keliais. Jeigu atidžiau įsižiūrėtume į šią subjektyvumo sferą, kurioje vyksta subjekto įgyvendinamas mąstymo procesas, tai paaiškės, kad mąstymo, pasižyminčio konkrečiu objektiiniu pobūdžiu, negalima aiškiai atskirti nuo psichikos emocinės plotmės pačia plačiausia prasme. Psichika apima jausmus, emocijas ir afektus. Reikalas juk neapsiriboja tuo, kad objektinis turinys gali pasižymėti vienu ar kitu jausminiu tonu (teigiamu arba neigiamu), ar tai būtų jausminiai vaizdiniai, ar apibendrintos schemas, ar abstrakčios sąvokos ir jų sąryšiai, kurie yra suobjektinti žodžių, žodžių junginių (sakinių) pavidalai. Pirmiausia, su jausmais (teigiamu arba neigiamu ir jų intensyvumu) yra susietas didesnis arba mažesnis objektinio turinio gyvumas, ryškumas arba apibrėžtumas, o, iš kitos pusės, ir jausminio tono pobūdis keičiasi priklausomai nuo objektinio turinio kokybės (jo specifinio reikšmingumo konkrečiam subjektui jo santykiuose su aplinkiniu pasauliu). Šis ryšys ypač aiškiai pasireiškia intencionaliuose jausmuose, nukreiptuose į konkretų objektą (kaip tikslas ir priežastis), kurie ir yra emocijos arba afektai tiksliai šio žodžio prasme (simpatija, meilė, neapykanta, pavydas, pyktis, baimė ir pan.). Neabejotina jų teigiama arba neigiama įtaka minties įtampai, aktualaus akiračio platumui arba siaurumui. Emocijas laisviau išreiškiamos tada, kai stiprėja objektiškos mąstymo tendencijos, mąstymo objektyvumas, bešališkumas ir vis aiškiau išreiškiamas objekto priešingumas subjektui, jų tarpusavio skirtumas. Kiek kitokį pobūdį įgyja jausmai-būsenos, kuriuose nėra aiškiai išreikšto intencionalumo – nukreiptumo į konkrečius objektus. Jie yra tam tikrų vidinių

subjekto būsenų įsisąmoninimas, kurį motyvuoja viena ar kita subjekto išgyvenama išorinė situacija (nuotaikos, savijautos). Tokių būsenų pagrindas negali būti vien kūniškas (fiziologinis) ar vien psichinis, kai jis pasireiškia moraliniais, religiniais, praktiniais-visuomeniniais, ekonominiais santykiais. Negalima tvirtinti, kad intencionalumo čia apskritai nesama. Jis dažnai paslėptas, nes neturi konkretaus objekto ir yra neįsisąmonintas, bet pasireiškia tuo, kad nuotaika, susijusi su tam tikra vidine įtampa, ieško galimybės išsikrauti, t. y. ieško tinkamo objekto, kuris suteiktų dingstį aktyviam (motoriniam) šios nuotaikos arba beobjektiško jausmo atsiskleidimui. (Pvz., su pataloginėmis situacijomis susijusi baimė, kuri neturi objekto, siekis blogą nuotaiką išlieti ant konkretaus žmogaus ir t. t.). Bet tas faktas, kad tokiose nuotaikose glūdi ne tik intencionalių emocijų pradmenys, bet ir su jomis kartu einantys veiksmai, mintys, kūrybiniai sumanymai, kuriuose jos objektyvuoja, įsikūnija ir įgauna konkretų apibrėžtumą, liudija apie tai, kad šioms nuotaikoms taip pat būdinga vidinė prasmė, jos reikšmingos pačiam subjektui. Šiose nuotaikose glūdi neįsisąmonintas, objektiškai nesuformuluotas santykis su savimi ir aplinkiniu pasauliu, jose pasireiškia tendencija objektyvuoti ir įgyti objektišką apibrėžtumą. Kitaip sakant, tokiose nuotaikose glūdi pradmenys, realios minčių galimybės ir tai galima pavadinti nesąmoningomis mintimis, kurios sąmonėje pasireiškia tik jausmiškai arba kaip vienokios ar kitokios objektyvavimosi tendencijos. Visus šiuos apibrėžimus – sąmoningos mintys, galimos mintys ir jų pradmenys – reiktų suprasti tik kaip bandymą priartėti prie šio reiškinio tam, kad galima būtų jį įtraukti į teorinės analizės lauką, bet tai nėra tikslūs apibrėžimai, kurie atskleistų visą šio reiškinio sudėtingumą. Jausmai plačiąja prasme apima viską, kas psichiniame gyvenime dar nėra įgiję aiškių formų, kas dar nediferencijuota, nėra aiškiai apibrėžta, – nes bet kokiame apibrėžtume jau glūdi objektiškumo, objektyvavimo momentas ir sąryšis su išoriniu pasauliu (Ne-Aš). Jausmai yra labiausiai subjektyvūs ir tiesiogiai susiję su subjektyvumu, bet kartu tai, kas nepagaunama ir objektiškai neapibrėžta. Jausmas duotas tik tiesiogiai jį išgyvenant, kai dar nėra subjekto ir objekto supriešinimo. Per jausmus-emocijas sąmonė su jos objektišku turiniu susisiečia su sąmone. Apie tai liudija 1) Emocijų sąryšis su instinktais, kurie veikia nesąmoningai. Pirminės emocijos išauga iš instinktų ir yra instinktų tolesnė diferenciacija, nes jausmai sąveikaudami su sąmone vienaip ar kitaip pakeičia instinktus ir jie įgyja tam tikrą plastiškumą, prisitaiko prie išorinių aplinkybių (sąlyginiai refleksai, jų pakitimai, gebėjimas mokytis, tobulėti santykiu su išorine aplinka). 2) Jausminis visų jutimų momentas, kuris susijęs su jų subjektyviąja puse, nes jie yra mano kūno jutimai, mano būsenos. Kuo mažiau jie objektyvuoti ir susieti su mane veikiančiais išoriniais objektais, tuo glaudesnis jutimo jausminio (emocinio) tonuso sąryšis su objektiniu turiniu. Tačiau subjektyvioji (emocinė) pusė skiriasi nuo objektiškai objektyviosios. Tai akivaizdžiausiai parodo organiniai jutimai. Kuo mažiau jie susiję su kūno paviršiais, tuo labiau jie turi sąsąją su vidiniais fiziologiniais procesais, funkciniais pažeidimais ir tuo labiau

objektinis turinys ištirpsta subjektyvios savijautos pakitimuose (jutimų lokalizacijos ir jų kokybinės prigimties neapibrėžtumas).

[Sąmonės ir pasąmonės sąveika]

Intuityvus momentas pažinime (mąstyme) ir jo esminis reikšmingumas intelektualiniuose procesuose. Apie intuityvų momentą čia kalbame ne todėl, kad jis susijęs su tiesioginiais jūtimais, bet intuicija svarbi kaip sąryšių ir santykių pagava (intelektuali intuicija). Realus mąstymas plėtojasi ne griežtai loginių sąryšių keliu, bet eina sutrumpintu centruotu keliu, praleisdamas visą eilę loginių grandžių ir neužbaigdamas vienos minčių grandinės, bet peršokdamas į kitą, neatskleisdamas jų vidinio sąryšio ir pan. Intuicija čia pasireiškia kaip tuo, kad iš karto pagauna minčių kompleksų visumą be išankstinės loginės analizės pagalbos, taip ir tuo, kad sąmonė iš karto (vienu akimirksniu) nušvinta suprasdama tokius sąryšius, kurie anksčiau likdavo paslėpti. Ir tuo, ir kitu atveju intuicijai yra būdinga tai, kad ji suvokia tiesiogiai, tai, kad ji logiškai nėra eksplikuota ir neiššifruota iki galo. Tai ir yra centruota pažinimo forma. Todėl filosofiniu-moksliniu požiūriu intuicijai yra reikalingas patikrinimas kaip pasitelkiant loginę analizę, taip ir eksperimentinius duomenis, kurių link nukreipia loginė analizė traktuodama juos kaip būtinas intuityvios įžvalgos pasekmes. Neabejotina, kad filosofiniame moksliniame pažinime tokio pobūdžio intuicija yra paruošiama ankstesniais tyrinėjimais ir loginiais samprotavimais, bet visi jie vis dėlto neužbaigia loginių išvadų grandinės, nesuteikia intuicijai pakankamo pagrindo. Intuicija yra tam tikras *novum par excellence*. Be to, loginiai samprotavimai paprastai nedalyvauja intuityvaus nušvitimo momente, bet veikia paslėptu neobjektyviu būdu kaip tam tikras bendras nusiteikimas ir sąmonės nukreiptumas. Loginiai samprotavimai pasirodo tarsi galiniame sąmonės fone, sąlygodami jos aktualų intencionalumą, bet tiesiogiai netapdami jo dalimi. Šis sąmonės nusiteikimas ir nukreiptumas yra tiesiogiai susietas su mąstymu ir todėl teisingai gali būti apibūdintas kaip intelektualinės tvarkos būseną, kaip nusiteikimas, kuriam būdinga tam tikra vidinė įtampa, kuri visiškai nepriklausoma nuo aktualių aplinkinio pasaulio įspūdžių. Jis yra kaip jausmas su daugiau ar mažiau išreikštu teigiamu arba neigiamu (sumaišytu) emociniu tonusu. Ar mes čia kalbėtume apie giluminį sąmonės foną, ar apie pasąmoninę sąmonės tėkmę, kartais pabrėždami statiškas, kartais dinamines subjekto mąstymo būsenas, tai neturi sprendžiamosios reikšmės. Neabejotina ir akivaizdu, kad mes turim reikalą su nenutrūkstama sąveika tarp intuityvaus sąmoningumo ir to, kas sąmoninga tik potencialiai, bet ne kaip galimybė, o kaip aktyvi potencija, kuri veikia anapus tiesioginio sąmonės lauko. Kitaip kalbant, tai organizuoja sąmonės sferos ir pasąmonės ribą. Tokia riba, akivaizdu, yra ne aiški linija, bet paribio sritis, per kurią vyksta bendravimas tarp sąmonės ir pasąmonės bei perėjimas iš vienos srities į kitą. Reiktų, be abejo, atsižvelgti į tai, kad pasąmonės terminas yra daugiareikšmis: plačiąja prasme jis apima visą psichikos sritį, kuri yra žemiau nei sąmonė.

Galimai egzistuoja sąmonės lygmenys, kurie yra labiau paviršiniai arba labiau giluminiai ir kurie esmiškai skiriasi vienas nuo kito. Mes dabar kalbėjome apie artimiausią (paviršinį) sąmonės sluoksnį, kuris yra artimiausias sąmonei. Bet jam verta skirti ypatingą dėmesį būtent todėl, kad jis atskleidžia sąmonės sąryšio su sąmone, jų sąveikos ir sąmonės priklausomybės nuo sąmonės stichijos reikšmingumą.

[Sąmonė, atmintis ir fiziologinių paaiškinimų nepakankamumas]

Iš to, kas pasakyta, matyti, kad klausimas apie sąmonės reikšmingumą mąstymui tiesiogiai susietas su atminties problema ir prigimtimi. Kadangi atmintimi vadinamas gebėjimas sąmonėje atgaminti įspūdžius, išgyvenimus, vaizdinius, minties įvykius, žodžiu – visą praeitą patirtį (didesne ar mažesne apimtimi), tai natūraliai kyla klausimas, kaip galima suprasti visų šių išgyvenimų išsaugojimą atmintyje. Atgaminti gi galima tik tai, kas yra kažkokiu būdu išsaugota, o tai, kas neišsaugoma, atitenka užmarščiai. Visgi pasirodo, kad riba tarp atminties ir užmaršties yra reliatyvi ir gali atsirasti tokios vidinės sąlygos, kada tai, kas atrodė užmiršta dešimtmečiais, staiga išneria sąmonėje su didesniu ar mažesniu akivaizdumu. Pasirodo, kad bet kuris išgyvenimas tam tikromis konkrečiomis sąlygomis gali būti atgamintas, ir todėl jis turi būti kažkokiu būdu išsaugomas. Bet kaip suprasti tokį išsaugojimą? Negalima gi jo suprasti tiesmukiškai kaip to vaizdinio, kuriuo naudojasi Platonas „Teaitete“, kai jis atmintį palygina su karvelide, kur yra laikomi karveliai (prisiminimų vaizdiniai) ir iš kurios savininkas ištraukia tą, kuris jam tuo atveju reikalingiausias. Pirmiausia čia yra turima omenyje (šiam probleminiam kontekste) tik tie atvejai, kai prisiminimas yra išvestinis aktas (susijęs su sprendiniu), ir nesiskaitoma su tais atvejais, kai vaizdinys atgaminamas automatiškai be jokios pastangos (intencijos) prisiminti kažką konkrečiau. Bet ir be to visokios analogijos su erdviškais santykiais ir su materialių daiktų prigimtimi yra klaidinančios ir iškraipo tikrąją psichinių reiškinių (vaizdinių, minčių ir pan.) prigimtį, nes juos neteisėtai sudaiktina. Šia klaida pasižymi dar Herbartio psichologija, kuri kalba apie vaizdinių perėjimą per sąmonės slenkstį (viena ar kita kryptimi), tarsi vaizdinys yra kažkoks psichinis atomas, kuris išsaugo savo nepakitusią prigimtį keliaudamas iš sąmonės sferos į sąmonės ir atgal. Tai, kad vaizdinyje pastovus yra tik nukreiptumas (intencija) į nepriklausomą nuo subjekto objektą, į jo jausminį turinį ir su juo susijusius išgyvenimus, o kokybės yra kintančios, aiškiai parodo tas faktas, kad atminties vaizdiniai kartais ir netgi labai dažnai slenkant laikui ganėtinai reikšmingai keičiasi. Tuo labiau yra pagrindas teigti, kad sąmonėje tai, kas sąmonėje yra vaizdinys, mintis ir pan., negali turėti tokio paties pavidalo, bet mes neturime galimybės teigiamai apibūdinti šį skirtumą. Iš šios sudėtingos situacijos psichologija bando išeiti pasinaudodama fiziologija: esą išsaugomas ne vaizdinys sąmonėje, bet pėdsakas galvos smegenyse, kaip naujo kelio tarp dviejų sudirgintų ląstelių organizavimas. Nėra abejonių, kad ši fiziologinė pusė yra susieta su

psichiniu gyvenimu ir yra būtina jos funkcionavimo ir vystymosi sąlyga. Bet nereiktų užmiršti, kad fiziologinis psichinių reiškinių pagrindas (koreliatas) yra ne analogiški ląstelių ir jas jungiančių skaidulų pakitimai, bet jose vykstantys procesai, kurie vis dėlto nėra kažkas pastovaus. Jie nuolatos kinta didesniu ar mažesniu laipsniu priklausomai nuo bendros centrinės nervų sistemos būsenos (dinaminės konjunkcijos). Bet galvos smegenyse vykstantys (bioelektriniai) procesai gali savo dinamine struktūra pasitarnauti psichinių procesų pagrindu tik tiek, kiek šie gali būti redukuoti į asociatyvinius ryšius su visa jų įvairove (jų daugialypumu) – kaip tai parodoma pavloviškame mokyme apie sąlyginius refleksus (sujaudinimas, slopinimas ir jų intensyvumas, didesnė ar mažesnė vieno ir kito iradiacija, vietinė tų ar kitų sujaudinimo centrų izoliacija, slopinimo ir sujaudinimo reakcijų greitumas arba lėtumas ir pan.). Galvos smegenų procesai nesukuria ir neturi savyje jokios adekvačios struktūros, kuri atitiktų prasminių psichinio gyvenimo sąryšių struktūrą. Fiziologinė-anatominė schema, kuri tinkama paaiškinti pirmajai signalinei sistemai, vargu ar tinkama paaiškinti antrosios signalinės sistemos funkcionavimo veiklai, kurioje visi sąryšiai ir santykiai kardinaliai sudėtingėja ir išsiplečia tiek, kad jau nebegalima kalbėti tik apie organinę ir biologinę pusiausvyrą tarp gyvo organizmo ir aplinkos. Dvasiniai interesai išplečia individo interesus ir jo santykį su aplinkiniu pasauliu tiek, kad jie peržengia tiesioginės biologinės sferos ir jos interesų ribas. Galima pasakyti, kad individo interesai, apibrėžiantys jo veiksmus ir reakcijas, jau nesutampa su jo kūno ribomis. Todėl ir nuoroda į tai, kad kiekvienas atskiras veiksmas yra sąlygotas ne tik duoto išorinio dirginimo, bet ir viso organizmo būsenos (nervų sistemos visumos), čia jau negali būti panaudojama ankstesnė, grynai biologinė prasme. Nors jau ir ten nuoroda į visumą, jeigu ją suprastume ne kaip paprastą visų vietinių sujaudinimų ir slopinimų sumą, bet kaip elementus nulemiantį pradmenį, sugriauna grynai mechaninę nervų procesų ir jų psichinių koreliatų schemą.

[Mokslinė sąmonė dėl jai būdingo socialumo ir praktiškumo atmeta subjektyvistinę uždaros sąmonės sampratą]

Grynai imanentinė subjektyvistinė koncepcija, tvirtinanti absoliutų sąmonės uždarumą, yra nepriimtina mokslinei sąmonei, kuriai būdingas socialumas ir praktiškumas pačia plačiausia prasme. Jos kritika nėra šio tyrinėjimo užduotis. Mes remiamės realistine koncepcija, kuri pripažįsta transcendentinės būties pažinimą anksčiau nurodyta prasme, bet kartu skaitosi ir su tais faktais, kurie byloja apie tai, kad transcendentinio pažinimo galimybės vis dėlto nėra begalinės ir kad sąmonės atvirumas santykyje su aplinkiniu pasauliu yra reliatyvus ir dera su savo priešingybe, daliniu sąmonės uždarumu. Įprasta realistinė koncepcija subjektyvumo ir objektyvumo sferas apibrėžia maždaug taip: objektyvią reikšmę turi intersubjektyvus pažinimas, taip pat bendrų dėsningos būties struktūrų ir sąryšių, esančių pačiame objekte ir nepriklausomų nuo pažįstančiojo subjekto, pažinimas. Objektyvi reikšmė yra individuali tiek, kiek ji kokybiškai ir kiekybiškai yra pažįstama ir apibrėžiama kaip bendra. Bet

šis bendrumas iki galo neišsemia betarpiškos individualumo, atskirumo būties su jos įvairiomis kombinacijomis ir sampynomis. Suvokimuose, jutimuose visada yra tam tikras absoliučiai individualus momentas, susijęs su suvokiančiuoju subjektu ir su jo individualia psichofizine konstitucija, su jo asmenine patirtimi, polinkiais, interesais, aktualia psichofizine būseną ir pan. Visų šių komponentų suma kaip ypatingas kokybinis momentas (atšėšėlis, spalvingumas) visiškai yra prieinamas tik paties subjekto sąmonei ir kitiems gali būti perduodamas tik labai netobulu apibendrinimu. Šis individualus momentas apibrėžia kaip pirminių jutimų kokybiškumą (spalvų, garsų, kvapų, skonių) ir jų suvokimų sintezes, taip ir jų jausminį emocinį nuspalvintumą. Kalbant apie pirmąjį individualiai subjektyvų momentą (individualų, kokybišką jutimų ir jų sintezių ypatingumą), tai visuomeniniame-praktiniame gyvenime ir kultūrinėje žmogaus veikloje jis neturi didesnės reikšmės. Didesnis ar mažesnis nukrypimas nuo bendros normos visada gali būti aptinkamas netiesiogiai per apibrėžimus, kuriuos gauname pažindami bendrąsias pradmenų struktūras. Tokiu būdu gaunamas tikslumas ir apibrėžtumas visiškai patenkina praktinius ir mokslinius poreikius.

[Emocinis žmogaus psichikos branduolys ir emociškai intuityvus pažinimo gebėjimas]

Kitaip yra su individo emocine puse. Ji pačia savo prigimtimi nėra objektinė ir negali būti suvokiama ar įsivaizduojama kaip objektas. Todėl manoma, kad ji negali būti objektyvi, intersubjektyvi ta pačia prasme, kokia predikatai yra priskiriami išoriniams (su kūniškumu, materialumu susijusiems) jusliniams jutimams. Jausmai gali būti išgyvenami ir atgaminami tik tiesiogiai kaip naujas jų išgyvenimas. Galima suvokti tik tuos įvykius, situacijas, į kuriuos jausmai nukreipti arba su kuriais jie siejasi. Štai todėl ir įsitvirtino nuomonė, kad visa jausmų ir emocijų sritis gali būti pažįstama tik netiesiogiai arba tik išoriškai kaip kūniški pasireiškimai (žmogaus, gyvūno elgesys) arba kaip fiziologinis jų pagrindas. Jausmų psichologija – tai pati sunkiausia mokslo apie psichinį gyvenimą tyrinėjimų sritis. Kadangi su emocine stichija yra susijęs ir žmogaus supratimas bei jo santykis su aplinkiniu fiziniu ir socialiniu pasauliu, tai pasirodo, kad pats žmogaus psichikos branduolys (taip pat aukštesnių gyvūnų) dėl savo perdėto subjektyvumo yra pažįstamas labai ribotai ir tik schemiškai, apibendrintu būdu. Grynai individualūs reiškiniai beveik nepažinūs. (Svetima siela – patamsiai.) Beveik neišvengiamai apie kito žmogaus sielos gyvenimą yra kuriami labai netikslūs ir netgi iškraipyti vaizdiniai. Ir ten, kur iš pirmo žvilgsnio atrodė jau yra nusistovėjęs visiškas supratimas, iš tikrųjų pasireiškia nesupratimas pamatinių, gyvybiškai svarbiausių dalykų. Pažinimas tyrinėjant elgesį ir išorinius kūniškus pasireiškimus yra schemiškas, toli gražu ne vienareikšmis ir neapsaugotas nuo pačių įvairiausių nesusipratimų bei pseudopaaiškinimų. Jis yra tiek subjektyvus, t. y. sąlygotas subjektyvių faktorių, kad yra greičiau subjektyvi konstrukcija, o ne objektyviai egzistuojančių dalykų pažinimas. Tuo remiasi skeptinis požiūris į

sielos gyvenimo pažinimo galimybes arba net visiškai jo neigimas ir individualios sąmonės uždaro (atskirtumo) postulavimas. Bet net jeigu nedarytume tokių radikalių išvadų, verčiančių pripažinti svetimos sielos gyvenimo nepažinumą, reikia skaitytis su individualiu charakteriu ir subjektyviu konkrečiu (realaus) psichinio gyvenimo pobūdžiu. Taip, pvz., N. Hartmannas bando nustatyti skirtumą tarp sąmonės (Bewußtsein) ir dvasios (Geist) nurodymas, kad sąmonė skiria, o dvasia sujungia, ir čia dvasia suprantama kaip hėgeliška objektyvi dvasia, t. y. kaip bendra žmonijos socialinio ir kultūrinio gyvenimo struktūra, kuri objektyvuojasi pačiose įvairiausiose institucijose, kūriniuose ir kultūrinio gyvenimo sąryšiuose. Dvasia, skirtingai nuo sąmonės, pasižymi intersubjektyvumu ir todėl jai būdingas bendras reikšmingumas. Tuo yra paremta jos objektyvacija. Tačiau nurodytas skirtumas tarp sąmonės ir dvasios reikalauja tolesnio patikslinimo ir paaiškinimo. Iš tikrųjų, kur tada priskirti tuos intersubjektyvius socialinio gyvenimo reiškinius, kurie nepasižymi konkrečia socialine struktūra, bet kyla iš psichikos emocinės stichijos (kaip masių, visuomeninės nuomonės emocijos ir pan.)? O, iš kitos pusės, kyla klausimas, kaip dera su sąmonės skirstymo funkcija tie atvejai (kuriais vargu ar galima abejoti) intuityvaus svetimos sielos gyvenimo pažinimo, apie kuriuos buvo kalbėta anksčiau ir kurie neturi aiškaus racionalaus pagrindimo? Tiesa, jie yra susieti su sąmone, bet reikalas tas, kad sąmonė savo konkrečioje būtyje negali būti atskirta nuo sąmonės. Ir būtent sąmoneje pasireiškia ne tik kažkokios išorinės pasaulį veikiančios jėgos, kurių neturi sąmoninga valia, bet ir gebėjimas pažinti išorinį pasaulį ir kitų subjektų vidujybę, kuri peržengia išoriniais jūtimais prieinamas ribas. Šioje sąmoneje intuicijoje, matyt, glūdi ir kūniškų pakitimų pažinimas, ir ekspresyvių, išreiškiančių kitų gyvų būtybių vidinį [pasaulį] judesių supratimas, ir kartu tos nevalingos ir dalinai nesąmoningos simpatijos bei antipatijos, kurias mes patiriame santykiuose su kitomis būtybėmis – žmonėmis ir gyvūnais – ir kurios neturi jokios racionaliai paaiškinamos motyvacijos. Tikrai remiantis šiuo sąmoniniu pažinimo faktoriumi (dispozicija, išankstinis nusistatymas) ir gali vykti išorinių reiškinių išraiškingumo (gyvybiško prasmingumo) ir glūdinčios juose natūralios simbolikos pažinimas ir supratimas. Jis yra natūrali žmogiško suvokimo dalis ir negali būti laikomas įdėtu į reikšinius remiantis anksčiau įgyta patirtimi, kitaip sakant, jis yra ne antrinis, bet pirminis. Tai liudija tokie samprotavimai: 1) Suvokimas pirmapradiškai yra susietas su veiksmu, su gyvo organizmo reakcija į išorinius dirginimus, kurie vienaip ar kitaip sužadina gyvybiškų instinktų veiklą. Kadangi jie pirmapradiškai pasižymi konkrečiu jausminiu nuspalvinimu (pozityviu ar negatyviu), ir suvokimas kartu įgyja tam tikrą reikšmę (prasnę). Tai yra simbolis dvejoja prasme (subjektyvia ir objektyvia), t. y. suvoktas objektas (reikšiny) yra reikšmingas subjektui ir santykiuose su juo, nes kažkaip paliečia jo gyvybiškus interesus; 2) Jis pats yra reali veikianti jėga, kuri pasireiškia santykiuose su organizmu kaip kažkas nepriklausoma nuo jo ir jam priešinga. Štai pradmenys, atskleidžiantys bet kokią aplinkinio pasaulio objektų išraiškingumą. Tiesa, galima sakyti, kad čia dar nėra skirtumo tarp gyvo ir negyvo. Taip pradžioje ir yra vaikui ir

pirmąsiam žmogui. Nėra apibrėžtos, aiškos ribos tarp gyvo ir negyvo būtent todėl, kad pirmapradiskai viskas yra suvokiama kaip gyva ir tik palaipsniui augant diferenciacijai (veikiant patirčiai) iš šio neapibrėžtai gyvo yra išskiriama kaip ypatinga rūšis negyva, kuri supriešinama su tuo, kas gyva, jau tikslesne, siauresne prasme. Tuo remiasi animizmas, kuris sudvasina visą gamtą. Tai yra antropomorfinė interpretacija tos dvilypės simbolinės reikšmės, kuria pasižymi visi instinktyvų susidomėjimą keliantys aplinkinio jausinio pasaulio suvokimai. Taip vyksta palaipsniui perėjimas nuo pačių primityviausių ekspresyvumo (simbolinio reikšmingumo) reiškinių ir objektų suvokimo formų prie labiausiai diferencijuotų jo formų (derinantys prie gyvūno visuminės diferenciacijos ir nervų sistemos centralizacijos, sąlygojančios vis gilesnį ir įvairesnį bendravimą su aplinkiniu pasauliu). Žmogui ir aukštesniems gyvūnams šis aplinkinis pasaulis yra ne tik fizinis, bet ir socialinis, apie ką liudija socialiniai instinktai (priešai, draugai, giminės, šeima). Buvimas pasaulyje kartu yra ir buvimas su kitomis būtybėmis. Iš to išplaukia, kad šis jausinių reiškinių ekspresyvumo supratimas, intuityvus kitų būtybių vidinio gyvenimo pagavimas yra nevienodai išvystytas ir diferencijuotas priklausomai nuo to, kas sudaro pagrindinę gyvūno ir žmogaus gyvybišką aplinką ir kas yra šioje aplinkoje reikšmingiausia. Ir ši psichinio gyvenimo pusė yra pritaikyta ir prisitaiko prie savo aplinkos. Kuo labiau gyva būtybė yra nutolusi nuo suvokiančiojo savo aplinką ir savo giminę, tuo mažiau išvystytas ir diferencijuotas gebėjimas suvokti gyvybės išraiškas. Kartu aukščiausiose pakopose šis emociškai intuityvus pažinimo gebėjimas labai pastebimai individualizuojasi, t. y. tampa individualiu gebėjimu, kuris apibūdina būtent šį konkretų asmenį (individa) su visais jo ypatumais.

[Ribiniai empatinio susiliejimo atvejai ir aidiniai jausmai]

Lyginant skirtingus individus šių svyravimų amplitudė yra labai reikšminga. Šio gebėjimo pasireiškimai taip pat labai įvairūs: vienais atvejais ir vieniems žmonėms jis pasireiškia normaliomis gyvenimo sąlygomis ir esant normaliai (būdraujančiai) būsenai kaip ypatingas jautrumas kito žmogaus vidinėms būsenoms, jo jausmams, mintims, siekiams, nuotaikoms. Kitiems jis atsiranda tik esant transo būsenos, kuri nukrypsta nuo normalios psichinio gyvenimo tėkmės vidiniais susijaudinimais, netikėtais (kaip ir nemotyvuotais) impulsais. Pirmuoju atveju šis įžvalgumas yra paremtas tiesioginiais jausiniais suvokimais ir yra kažkiek priklausomas nuo jų, o antruoju atveju jis daugiau ar mažiau yra nepriklausomas ir peržengia juose glūdinčias ribas. Ši reliatyvi nepriklausomybė pasireiškia ir šių psichinių reiškinių fiziologiniame anatominiam pagrindu: remiantis Jungo tyrinėjimais galima teigti, kad sąmoniniai procesai yra susieti ne su galvos smegenų žieve, bet su gilesniais smegenų sluoksniais: glija ir subglija. Jis nesusijęs su grynai intelektualinio išsivystymo ar proto išstobulinimo lygmeniu ir dažniausiai pasireiškia asmenims, kurių sąmoningumas yra ribotas ir kuriuos labiau veikia sąmonės galia. Šis intymus svetimo gyvenimo pažinimas, kylantis iš sąmoninio gyvenimo ir pradžioje pasireiškiantis

kaip kažkoks neapibrėžtas jausminis jutimas, pereinant į sąmonės sritį atranda savo išraišką ir objektyvuoja dviem skirtingomis formomis: arba kaip kito žmogaus likimo, jo praeities pažinimas, arba kaip jo minčių, norų skaitymas ir kaip kito jausmų, nuotaikų išgyvenimas, t. y. būtent tai, ką Scheleris vadina vieningu jautimu, kai tarsi dalinai susitapatinama su kitu asmeniu. Šiuo atveju objektyvacija įvyksta tose ribose, kurios yra prieinamos jausmui, t. y. kaip objektiniai vaizdiniai, su kuriais yra susieti jausmai, emocijos, o pačią emocinę būseną subjektas išgyvena kaip savo paties, bet susiliejančią didesniu ar mažesniu laipsniu su to asmens, kuris pirmiausia tai patyrė, išgyvenimais. Ypač aiškiai tai pasireiškia, kai subjektas išgyvena kito fizinį skausmą kaip savo paties arba nemalonius organinius jutimus, arba įtampas, arba dvasinį liūdesį ir pan. Toks empatinis išgyvenimas gali būti ne tik tada, kai tiesiogiai jusliškai suvokiamas kitas asmuo, kurį mes užjaučiam, t. y. kai matome kūniškus jo vidinių būsenų pasireiškimus, bet ir tais atvejais, kai empatizuojantis yra nutolęs nuo to, kurį užjaučia, per atstumą, kai jis nebepasiekiamas juslinio suvokimo būdu. Tokio pobūdžio empatiniai išgyvenimai gali būti: 1) grynai emociniai be jokio dalykinio atitinkamos situacijos įsivaizdavimo, kai situacija sukelia atitinkamas empatizuojamo asmens vidines būsenas – vidinį nerimą, baimę arba atvirkščiai džiaugsmą, palengvėjimą; 2) juos gali lydėti daugiau ar mažiau aiškūs vaizdiniai apie tai, kas gi atsitiko su mus dominančiais asmenimis. Ar šiuo atveju galima kalbėti apie visišką empatizuojančio ir empatizuojamo susitapatinimą? Jeigu atsižvelgsime į tą faktą, kad empatija, kaip jau buvo nurodyta, gali pasižymėti skirtingu intensyvumu ir gelme, tai akivaizdu, kad dviejų asmenų empatizuojančio ir išgyvenančio susitapatinimo arba susiliejimo laipsniai taip pat gali būti labai skirtingi. Bet jei paimsime pačius aukščiausius vieningo jautimo lygmenis, tai vargu ar čia galima kalbėti apie visišką dviejų susitapatinimą ir susiliejimą tame pačiame jausme. Šie asmenys susijungia į vieną bendrą mes, kuriame išsitrina skirtumas tarp „aš“ ir „tu“, bet šitas „mes“ vis dėlto išsaugo savyje tam tikrą dvilypumą ir net kūniškas jausmo pagrindas, nuo kurio jis neatskiriamas, nenustoja ir šiame susijungime būti dvejojas. Tai vis dėlto dviejų skirtingų susiliejimas ir vienovė. Ją galima išreikšti dviejų unisonu skambančių stygų arba balsų vaizdiniu, kai išlieka tam tikras tembro (obertonų) skirtumas. Todėl mes manome, kad tiksliausia emocinės empatijos arba atjautos charakteristika bus duota tada, kai jas apibūdinsime kaip rezonanso išgyvenimus (aidinius jausmus), vienagarsius emocinio pobūdžio atgarsius. Neabejotina, kad šis emocinis rezonansas kartais įgyja tokią galią, kad apima ir organinį, kūnišką pagrindą, tad tiek organiniai jutimai, tiek ir kūniški jų pasireiškimai tampa vienaalyčiai. Ypač vaizdingu pavyzdžiu gali pasitarnauti stigmatizacijos reiškiniai, kai tikintysis kontempliuodamas Kristaus kančias taip įsigilina į juos empatiškai, kad jo kūne (ant rankų, kojų, šone) atsiveria ir ima kraujuoti tokios pat žaizdos, kokias, pasak evangelijų, turėjo ir nukryžiuotasis Kristus. Bet šiais ribiniais atvejais sąmonė jau peržengia savo normalios pusiausvyros ribas ir pereina į transo būseną, kurioje pagrindinį vaidmenį atlieka pasąmonė. Plotinas tiesiai nurodo, kad aukščiausiuose mistinės ekstazės lygmenyse individuali

sąmonė prislopinama, išnyksta savo asmeninio ypatingumo sąmonė, individualus aš ištirpsta vienovėje (Dieve). – Iš to, kas pasakyta, aiškėja, kad šis emocinio įsijautimo gebėjimas yra ypatingas pažinimo būdas. Tai pažinimas, kuris gimta iš jausmo. Nes pažinti kito žmogaus, nuo kurio esame atskirti, įvykius ir išgyvenimus gali pirmiausia tie asmenys, kurie yra susieti su tuo žmogumi ypatingo artumo ryšiais. Tai gali būti meilė, draugystė, prisirišimas. Būtent šie jausmai veikdami sąsąmoningai prabudina įžvalgumą, išmanymą, kurie įveikia erdvės ribotumus.

[Jausmų įtaiga, atmosferos sukūrimas ir maginis poveikis]

Emocinės empatijos kaip rezonansinio jausmo, susišaukiančio emocinio atsako apibrėžimas kartu kaip ir užsimena apie jų fiziologinį pagrindą – tam tikrą nervinių, bioelektrinių procesų (jų įtampų) suderinamumą, kaip tai aiškiai yra nustatyta tiriant hipnotines hipnotizuotojo įtakas mediumui. Šiuo konkrečiu atveju tai tik spėjimas, kurį reiktų patikrinti ir eksperimentiškai patikslinti. Remiantis nurodytais atvejais, kai emocinė empatija pasireiškia aiškiai ir nedviprasmiškai ir didele dalimi apibrėžia tolesnį empatizuojančio asmens elgesį, galima atrasti analogišką interpretavimą ir kitiems ne tiek vaizdingiems emocinio įsijautimo pasireiškimams, kurie vis dėlto turi labai svarbią gyvenimišką reikšmę. Jie daro reikšmingą, o kartais lemiamą įtaką žmonių bendravimui ir jų asmeniniams santykiams. Ne be pagrindo teigiama, kad žmogus savo išvaizda, poelgiais, elgesiu su kitais (savo įpročiais, šnekėjimo arba tylėjimo maniera, žvilgsniu, mimika, gestais ir pan.) sukuria aplink save tam tikrą dvasinę atmosferą, kad iš jo sklinda tam tikri „fluidai“, kurie sukuria konkrečią „nuotaiką“ (malonią, nemalonią, šiltą, jautrią, šaltą, traukiančią prie jo arba atstumiančią, paskatinančią atvirumą arba santūrumą ir pan.). Tai vis emocinio pobūdžio išgyvenimai, kurie žmonių bendravimui suteikia konkretų spalvingumą, kuris iš esmės nepriklauso nuo šios situacijos dalykinės pusės arba nuo to bendro reikalo, kuriuo remiantis ir vyksta bendravimas. Hipnozė, įtaiga yra tik ypatinga tiesioginio vieno asmens kitam poveikio rūšis (t. y. vieno asmens būsenų, norų perdavimas kitam). Skirtumas būtų tik tas, kad patiriantis įtaigą užsikrečia ne jausmubūsena, bet jausmu-noru, valios impulsu, ir kad šiuo atveju įtaigos akto pagrindas yra konkreti įtaigaujančiojo intencija (nukreiptumas į mediumą, tikslingas aktyvumas). Bet užsikrėtimo konkrečiu jausmu, geismu, mintimi fenomenas iš esmės yra tas pat. Susilpnintai, mažiau pastebimu pavidalu tas pat nuolatos vyksta ir pastebima žmonėms bendraujant tarpusavyje. Maginis poveikis (emocinis užkrečiamumas) žodžiais, balsais, intonacijomis, žvilgsniais, gestais ir pan. Ir čia – ši pusė (sugestyvumas) yra ne antrinė, išvestinė, bet pirminė, kaip parodo didžiulė magiškojo momento (faktoriaus) reikšmė religijoje, ypač pirmykštėje religijoje. Reiktų taip pat atkreipti dėmesį ir į ganėtinai platų maginės įtaigos paplitimą gyvūnų pasaulyje (gyvatės ir jų aukos).

[Intuityvaus-emocinio pažinimo objektyvus (intersubjektyvus) reikšmingumas]

Tokiu būdu remdamiesi visais išdėstytais faktais turime pripažinti, kad subjektyvumas, specifinis subjekto prigimties dalyvavimas ir su tuo susijęs visas jo emocinis gyvenimas (specifiškai analitinis mąstymo aktyvumas) yra ne tik žmogiško pažinimo netobulumo, iškraipymo, vienpusiškumo priežastis ir todėl turi būti pagal galimybes iš šio pažinimo pašalintas bei neutralizuotas, bet kartu jis turi ir teigiamą reikšmę šiam pažinimui ir netgi vaidina gana esminį vaidmenį kaip suvokiantis organas (šaltinis) ir kaip tas, kuris formuoja pažinimo tolesnį vystymąsi, gilinimą, išplėtimą ir patikslinimą. Tai reiškia, kad 1) Įprastas subjektyvumo ir objektyvumo priešingybės supratimas (kaip jis įsigalėjo europietiškoje naujųjų laikų filosofijoje) vis dėlto neturi griežtai vienareikšmės prasmės. Šis subjektyvumo ir objektyvumo supriešinimas nesutampa su tuo, kaip priešingas yra individualus reikšmingumas konkrečiam subjektui, kai pažįstamos būties prigimtis lieka neatskleista, ir intersubjektyvus bendras reikšmingumas, kai būtis pažįstama tokia, kokia ji yra iš tikrųjų ir nepriklausomai nuo pažįstančiojo subjekto bei pažintinio akto (pažinimo būdo). 2) Pasirodo, kad būdraujančios sąmonės suvokimo ir net mąstymo aktai artimai, esmiškai yra susieti su jausmais, emociine stichija arba motoriniu impulsu, nes sąmonė remiasi pasąmone, be to, šis ryšys realizuojasi per įvairius jausmus. Žinojimas pasiekiamas ne tik per išorinius jutimų organus ir organinius jutimus ir todėl tas pažinimo būdas, kuriuo remiasi vadinamieji pozityvūs mokslai [neįsk.], nėra vienintelis galimas pažinimo būdas. Tokiu būdu šis intuityvaus-emocinio pažinimo būdas nepaisant savosios vidujinės-subjektyvios kilmės pasižymi objektyviu (intersubjektyviu) reikšmingumu, t. y. jis atskleidžia realią būtį. Neturėdamas racionaliai apibrėžiamo pagrindo jis patvirtinamas kaip specifiškai mokslinis žinojimas dėl savo atitikimo ir dermės su išorinės patirties faktais.

[Intuityvų pažinimą lydintys pirminiai išgyvenimai]

Tie vidiniai išgyvenimai, kurie yra pirmesni už intuityvų pažinimą arba jį lydi subjekto sąmonėje, patys savaime nepateikia jokių nuorodų apie tai, iš kur jis yra kilęs. Šie išgyvenimai yra apriboti vidiniu susikoncentravimu arba yra nukreipti į konkretų objektą (aiškaus jo išgyvenimo prasmę), arba jie pasireiškia kaip beobjektis pasirengimas suvokti kažką dar iki šiol nepažinotą. Pavyzdžiui, būdraujančios sąmonės telekinezės atvejis: subjektas gyvai įsivaizduoja tai, kad jis atlieka užduotą materialų objektų pajudinimą. Po eksperimento jis išgyvena daugiau ar mažiau stiprų nuovargį, kuris kartais gali virsti nerviniu priepuoliu ir net sąmonės praradimu ir pan. Vienais atvejais subjektas gali sustiprinti norimą intuityvą bet kokių momentu tam tikra sąmoninga valios ir dėmesingumo pastanga. Vienais atvejais tai priklauso nuo vidinės nuotaikos, nusiteikimo, kurie nepriklauso nuo sąmoningo subjekto valios, o kitais atvejais intuityva atsiranda staiga, netikėtai, kaip ir atsitiktinai, be

jokios priklausomybės nuo aktualios situacijos aplinkybių. Sąmonėje atsirandantis vaizdinys pasižymi arba pirmiausia motoriniu pobūdžiu (aš įsivaizduoju save atliekantį konkretų judesį), arba yra vizualinis, klausos ir pan. vaizdinys. Tai patvirtina dar iki psichologijos žinomas reiškinys, kad aiškus kokio nors veiksmo arba situacijos įsivaizdavimas turi savyje ir tam tikrą impulsą, skatinantį jį arba jį realiai įgyvendinti. Tuo remiantis vargu ar galima daryti prielaidą, kad šis impulsas yra tik įsivaizduojamo vaizdinio pasekmė, o ne glūdi jame nuo pat pradžių. Matyt, judėjimo impulsas, jo tiesioginis išgyvenimas yra pirmesnis nei vizualinis vaizdinys. Mums tik sunku jį atskirti nuo vizualinio vaizdinio, į kurį jis žmogaus sąmonėje transformuosis. O judėjimo impulsas gali egzistuoti ir savarankiškai (kai jis nepatiria objektyvacijos, neišvengiamai redukuojančios jį į optinį aspektą), jis paimtas atskirai, mažiau pastebimas [neįsk.] sąmonės antrajame plane. Tokio supratimo naudai kalba nemažai faktų: 1) Žmogiškos sąmonės evoliucijos požiūriu jis kyla iš organizmo aktyvumo, iš jo refleksyvių reakcijų į išorinius pasaulio dirginimus (kaip nekūniškus, taip ir kūniškus). Tai sąveika su aplinka ir motorinis susijaudinimas, kuriuos sukelia fiziologiniai procesai pačiame organizme. Iš šio susijaudinimo, pasireiškiančio vienuose ar kituose jutimų tikslinguose judesiuose, judėjimo impulsas išsiskiria tik palaipsniui vykstant receptorių (išorinių jutimų organų) diferenciacijai ir nervų sistemos centralizacijai konkrečiuose mazginiuose susitelkimuose. Jutimų kompleksai sudaro konkrečius vaizdinius ir įgyja tam tikrą savarankiškumą, nes juose prasideda aplinkinio pasaulio, kaip priešingo pačiam gyvam organizmui (kūnui) poveikio, formavimas. Tada prasideda subjektyvios ir objektyvios jutimų pusių atskyrimas. Pačiame refleksė šio atskyrimo tarp kūniškumo ir nekūniškumo dar nėra. Jie nerviniame susijaudinime-veiksme yra susilieję ir neatskirti. Šia prasme pastarajam yra būdingas ontinis ir laikiškas pirmumas.

[Sąmonė kaip tikslingas veiksmas. Motorinio emocinio momento pirmumas]

Vadinasi: iš judesio-susijaudinimo, iš motorinio momento kyla atsiskirdamas nuo jo kontempliatyvus momentas – objektinis jutimas, vaizdinys. Šis vaizdinys yra antrinis, išvestinis ir tik tokiu antriniu būdu jis gali padedant sukaupiai patirčiai [formuotis] kaip ne tik suvokimo, bet ir prisiminimo vaizdinys. Toks motorinio emocinio momento pirmumas lyginant jį su jutimu-vaizdiniu iš esmės išlieka ir aukštesnėse sąmonės išsivystymo bei spontaniško savarankiškumo lygmenyse. Pavyzdžiui, emocinio momento pirmumas yra svarbus ir meninės kūrybos bei religinio gyvenimo plėtotei. Tai dalinai galioja vaizduojamiesiems menams, bet ypač svarbu meniniuose amatuose, architektūroje meninei kūrybai vadovauja ne tik gamtos grožio imitavimas, bet grožio, harmonijos vaizdiniai kyla iš pačios gamybinės, iš objektą formuojančios veiklos. Apie tai liudija geometrinio stiliaus pirmųjų tautų mene atsiradimas, kai imitavimo momento beveik nėra; taip pat meninio amato vystymosi galimybė, kai nėra išplėto ir

diferencijuoto išorinio pasaulio pažinimo. Grožio darymas, formavimas yra ankstesni nei kontempliavimas (grožėjimasis), įsisąmoninimas, pažinimas. Ir einant toliau: dažnai meninė kūryba apibrėžia, nukreipia gamtinio grožio supratimą ir normuoja atitinkamą skonį. Egzistuoja tarpusavio priklausomybė tarp kuriamo meninio ir gamtinio grožio. Nei vienas, nei kitas neturi absoliutaus pirmumo darant įtaką tolesnei meno ir estetinio skonio plėtotei.

Analogiškai atsitinka ir su primityvios religijos vystymusi: religiniai veiksmai, apeigos, kulto aktai eina pirmieji, ir tik po to atsiranda įsisąmoninimas, o kartu su sąmoningumu atsiranda ir vienokia ar kitokia idėjinė interpretacija. Taip atsitinka ir su religinėmis misterijomis, bent jau pradinėse jų atsiradimo ir vystymosi stadijose. Čia dar nėra slapto mokymo, kurį būtų galima paviešinti, yra tik konkreti kulto aktų sistema. Mistiškumas čia pirmiausia pasireiškia tuo, kad [neįsk.] atlieka veiksmus, kurie jiems patiems didele dalimi (pagrindinai) yra nesuprantami, juose glūdi kažkokia paslėpta ir iki galo neįminama prasmė. Visur čia gali būti pritaikomas teiginys: pradžioje buvo veiksmas (in Anfang war die Tat (Faust)). Veiksmas, judėjimas gimdo ir pažadina kontempliavimą. Atvirkštinis santykis – kontempliavimas gimdo veiksmą ir jam vadovauja – yra jau antrinis reiškiny. Fiziologiškai: lyginamai ankstyvas motorinių centrų išsivystymas ir diferenciacija, kitus receptinius centrus pralenkiantis vystymasis. (patikrinti)

Šis santykis tarp judėjimo ir kontempliavimo (minties apsistojimas ties konkrečiu objektu) galioja ir pačiam mąstymui, kadangi intuicija eina pirmiau už loginius apmąstymus. Apie tai liudija skirtumas tarp realios mąstymo eigos ir jos grynai loginio nuoseklumo bei sąryšingumo, kurie suteikia idealizuotą mąstymo ir jo judėjimo schemą. Realus mąstymas 1) trūkinėjantis, fragmentiškas, jis peršoka per būtinas logines grandis ir jų sąmonėje neaktualizuoja arba užbėga išvada už akių nesiskaitydamas su visomis būtinomis prielaidomis. Tai ne tik entimemos įprasta prasme, t. y. suprantant, kad kokia nors grandis (prielaida) nefiksuoja tik žodžių lygmenyje, bet vis dėlto yra turima omenyje. Tai greičiau elipsės, t. y. visiškai šių tarpininkaujančių grandžių nebuvimas sąmonėje, į ką nurodo ir mąstančio subjekto negebėjimas užpildyti praleistos grandies tuštumos ir suformuluoti tarpininkaujančių prielaidų. 2) Paprastai remiasi ne tik visiškai sąmoningomis ir suformuluotomis prielaidomis (konkrečiai ir tiksliai apibrėžta dalykų padėtimi), bet taip pat neįsisąmonintomis, neišryškintomis ir nepastebėtomis, o todėl ir nepatikrintomis (logiškai nepagrįstomis). Iš to kyla mąstymo keliu gaunamo žinojimo klaidų, apsirikimų, netikslumų. Vis dėlto toks prielaidų neįsisąmonintumas ir išvadų nepagrįstumas nėra visiškai spontaniškas ir atsitiktinis minties aktas. Jei jis neturėtų jokio vidinio pagrindo, tai išvadų arba neįsisąmonintos prielaidos teisingumas būtų grynas atsitiktinumas. Tame būtent glūdi bet kurio pažinimui vertingo mąstymo intuityvus momentas, pasireiškiantis tuo, kad iš pat pradžių yra atmestos visos minties prielaidos, išvados ir kryptys, kurios neturi jokio dalykinio pagrindimo. Bet kurioje intuicijoje glūdi tam tikras daugiau ar mažiau apibrėžtas tikslingumas, o todėl ir didesnis ar mažesnis teisingumo

elementas. Ir šis teisingumo momentas (logiškai dar neįsisąmonintas) pasireiškia jausmu, įsitikinimu, kad taip yra, kad tai atitinka tikrovę. Čia su intuicija susijęs teisingumo jausmas yra ankstesnis nei logiškai patikrintas teisingumo pažinimas.

Agnosce

Rankraštis parengtas kaip Lietuvos mokslo tarybos finansuoto projekto Nr. P-LIP-18-95 dalis.

Notas de autor

Vosylius Sezemanas

Rankraščio nuorašą, vertimą ir komentarą parengė Dalius Jonkus